

# Sommaire / Inhoud

- 6 Avant-propos  
Voorwoord
- 8 Introduction  
Inleiding  
Adrien Grimmeau
- 10 Nouvelles Recherches Flamandes  
Johan Pas
- 38 Dialogue avec la lumière  
Dialoog met licht  
Adrien Grimmeau
- 64 Catalogue  
Catalogus
- 152 Biographies  
Biografieën  
Adrien Grimmeau
- 175 Légendes  
Bijchriften

# Voorwoord

Met de tentoonstelling *DIALOGUE WITH LIGHT*. *Walter Leblanc – Jef Verheyen* en de gelijknamige catalogus wil het Museum van Elsene zijn sleutelrol bevestigen in de studie en opwaardering van de moderne en in het bijzonder Belgische kunst in onze nationale cultuurscène.

Met deze nooit geziene dialoog tussen twee belangrijke naoorlogse oeuvres – dat van Walter Leblanc en Jef Verheyen – dompelt de expositie het publiek op een unieke en diepgaande manier onder in de kleuren, het materiaal, het licht... van de gepresenteerde werken. Tegen de gangbare stroom in vestigen beide kunstenaars onze blik op nieuwe manieren van observeren, ongeëxploreerde picturale ruimtes en onverwachte sensaties.

De expositie en de catalogus werpen samen een uniek licht op een gedurfde periode uit de Belgische kunst (1958-1968) en twee belangrijke actoren daaruit, die in contact stonden met de Zero-beweging (Fontana, Manzoni...) en een 'andere schilderkunst' beoogden.

Dit ambitieuze project danken we aan Adrien Grimmeau, kunsthistoricus en gespecialiseerd in moderne en hedendaagse kunst. Hierbij wensen we onze oprechte dank aan hem uit te spreken, zowel voor zijn professionaliteit als zijn menselijke kwaliteiten, die bijdroegen tot een harmonieuze samenwerking.

Voorts bedanken we alle openbare instellingen, stichtingen en privéverzamelaars die bereid waren werken uit te lenen voor deze tentoonstelling. Zonder hun generositeit, actieve medewerking en vertrouwen hadden de expositie en de catalogus niet tot stand kunnen komen.

Twee stichtingen hebben ons vanaf het prille begin ten volle gesteund met diepgaand overleg en advies, ook over de vormgeving, met opbouwende feedback, contacten, logistieke steun, het uitlenen van werken, medewerking aan een optimale presentatie en uitstraling... Dat oprechte

en genereuze engagement willen we hier benadrukken. Onze innige dank gaat dan ook uit naar de Stichting Walter en Nicole Leblanc, met name voorzitter Baudouin Michiels en secretaresse Géraldine Chafik, en de Stichting Axel & May Vervoordt, met name voorzitter Axel Vervoordt en de verantwoordelijke voor de collectie, Anne-Sophie Dusselier.

Hartelijke dank ook aan de rechthebbenden van Jef Verheyen, met name Mark De Wit, voor zijn generositeit en actieve medewerking aan het project. We hopen dat deze samenwerking en de daaruit resulterende tentoonstelling en het boek een waardige hommage brengen aan het werk van een belangrijke kunstenaar uit de Belgische kunstgeschiedenis.

Het Museum van Elsene kon voor deze expositie, die zo belangrijk is voor het Belgische culturele erfgoed, net als de voorbije twintig jaar opnieuw rekenen op de culturele sponsoring van de bank JP Morgan. We spreken dan ook graag onze oprechte dank uit, in het bijzonder aan mijnheer Tanguy Piret, Managing Director, en we hopen dit gezamenlijke avontuur nog vele jaren te mogen voortzetten.

Vermelden we nog graag onze vaste en stipte partners – sponsors, mecenasen, de Association des Amis du Musée, externe medewerkers... – die het Museum van Elsene actief en met enthousiasme steunen.

Tot slot bedanken we graag alle gemeentelijke diensten die rechtstreeks of onrechtstreeks betrokken waren bij dit project, en in het bijzonder het team van het Museum van Elsene, dat zich ook deze keer geen inspanningen heeft bespaard opdat de tentoonstelling en catalogus een steeds talrijker en trouw publiek zouden bereiken.

**Dominique DUFURNY**  
Burgemeester

**Yves DE JONGHE D'ARDOYE**  
Schepen voor Cultuur  
van de Gemeente Elsene

**Claire LEBLANC**  
Conservator Museum van Elsene

# Introduction

Le projet *Dialogue with Light* est né dans le sillage d'un trio d'expositions récentes à New York, Berlin et Amsterdam qui ont permis la redécouverte du mouvement Zero. Pourtant, le choix de se pencher sur les deux représentants belges les plus proches de Zero n'apparaît pas comme une évidence. Non seulement Walter Leblanc et Jef Verheyen ne sont qu'indirectement liés au mouvement mais, en outre, s'ils furent amis à l'Académie d'Anvers, ils évoluèrent rapidement chacun de leur côté, sans plus vraiment se côtoyer. On les retrouve au sein du groupe G58, puis ils partagent les cimaises de plusieurs expositions collectives, dont le Pavillon belge de la Biennale de Venise en 1970, mais toujours aux côtés d'autres artistes. Seuls quelques points de contact biographiques existent donc.

Dès lors, *Dialogue with Light* est l'exposition non pas d'une amitié mais d'un dialogue par l'art. Durant leurs courtes carrières (Jef Verheyen décède à cinquante et un ans d'une crise cardiaque en plein entraînement de judo ; Walter Leblanc périt dans un accident de voiture deux ans plus tard) se déploient des thèmes de prédilection comparables et obstinés. Mise en question de la peinture, intérêt central pour la lumière, ouverture d'un espace autre (intérieur pour l'un, physique pour l'autre) les inscrivent clairement dans la mouvance Zero.

C'est ce dialogue qui construit l'exposition. La sélection serrée d'œuvres – moins de quatre-vingts – a été guidée moins par des critères monographiques que par l'intention de rendre justice aux artistes en ouvrant un temps de contemplation. En effet, l'œuvre de Walter Leblanc et celle de Jef Verheyen sont exigeantes. La quête quasi monochrome de Verheyen, celle obsessionnelle de la torsion de Leblanc sont de celles qui nécessitent du temps. Plutôt que de rassembler les œuvres maîtresses comme des documents, d'illustrer successivement toutes les phases créatives ou de replacer leur travail dans une

histoire internationale, j'ai privilégié une sélection qui ouvre un dialogue autour d'une perception intuitive de leurs œuvres. Par quelques clés de lecture qui respectent la chronologie, je souhaite simplement créer un temps du regard. Ce temps, c'est celui qui se trouve au cœur de leur travail, celui initial de Zero, celui que l'art peut ouvrir en dehors de toute nécessité, et pourtant de façon vitale.

Ce faisant, j'espère mettre à l'honneur à Bruxelles ces deux artistes si importants de l'avant-garde nationale et internationale, et motiver ainsi les recherches qui restent à effectuer sur leur œuvre. La Fondation Walter Leblanc mène un travail considérable en la matière ; à l'inverse, Jef Verheyen n'a pas encore de réelle monographie, même si Axel Vervoordt a suscité plusieurs expositions majeures sur le peintre. En pointant certaines parties moins connues du travail de Verheyen, notamment la céramique et l'aquarelle, j'espère ouvrir de nouvelles pistes de recherche. Je relève aussi l'impuissance des musées face à la dégradation progressive de plusieurs œuvres de Verheyen aux matières si subtiles, qui nécessite une réflexion rapide.

Enfin, je souhaite remercier très chaleureusement les représentants d'institutions, les collectionneurs privés et les différents experts qui m'ont permis d'avancer dans mes recherches et ont rendu si agréables ces années d'élaboration.

**Adrien Grimmeau**

# Inleiding

Het project *Dialogue with Light* ontstond in het kielzog van drie recente tentoonstellingen in New York, Berlijn en Amsterdam die de Zerobeweging opnieuw onder de aandacht brachten. Toch lijkt het niet logisch om de schijnwerper te richten op deze twee Belgische kunstenaars die het dichtst bij Zero aanleunen. Walter Leblanc en Jef Verheyen zijn immers maar onrechtstreeks verbonden met de beweging en sloegen ook al gauw – nadat ze elkaar hadden leren kennen aan de Antwerpse Academie – elk hun eigen weg in zonder dat ze echt contact hielden. Ze behoorden beiden tot de groep G58, deelden de muren van een aantal collectieve tentoonstellingen, waaronder het Belgische Paviljoen op de Biënnale van Venetië in 1970, maar steeds in het gezelschap van andere kunstenaars. Slechts enkele biografische raakpunten verbinden hen.

*Dialogue with Light* is dus geen expositie van een vriendschap, maar van een dialoog door de kunst heen. Tijdens hun korte loopbaan (Jef Verheyen stierf op 51-jarige leeftijd na een hartaanval tijdens de judotraining; Walter Leblanc overleed twee jaar later bij een auto-ongeval) ontwikkelden ze een voorkeur voor dezelfde hardnekkig terugkerende thema's. Doordat ze de schilderkunst in vraag stelden, een grote interesse voor licht aan de dag legden en zich openstelden voor een andere ruimte (voor de ene innerlijk, voor de andere fysiek) horen ze terecht thuis bij de Zerobeweging.

Op die dialoog is deze expositie gebouwd. De beperkte selectie van werken – nauwelijks tachtig – gebeurde niet zozeer op basis van monografische criteria dan wel vanuit de intentie deze kunstenaars recht te doen door hen in de spotlights te zetten. Het oeuvre van Walter Leblanc en dat van Jef Verheyen zijn immers niet van de makkelijkste. De bijna monochrome studies van Verheyen en de obsessie voor torsie van Leblanc vergen wat tijd. Ik verzamelde geen meesterwerken als documenten, toon niet chronologisch alle

creatieve stadia en plaats hun werk niet in een internationale context. Liever dan dat koos ik ervoor een selectie te maken die een dialoog opent rond een intuïtieve perceptie van hun werken. Via enkele chronologisch geordende sleutelteksten probeer ik eenvoudigweg een moment van contemplatie te creëren. Dat moment vormt de kern van hun werk, de oorsprong van Zero, en kan kunst uittillen boven elke noodzaak, terwijl het toch zo vitaal is.

Zodoende hoop ik in Brussel een eerbetoon te brengen aan deze twee kunstenaars, die zo belangrijk waren voor de nationale en internationale avant-garde, en een stimulans te bieden voor het onderzoek naar hun werk dat nog dient te gebeuren. De stichting Walter Leblanc verricht op dat gebied belangrijk werk. Over Jef Verheyen daarentegen bestaat nog geen echte monografie, hoewel Axel Vervoordt een aantal belangrijke exposities over deze schilder organiseerde. Door de aandacht te vestigen op enkele minder bekende werkterreinen van Verheyen, met name keramiek en aquarellen, hoop ik nieuwe onderzoekspistes te openen. Ik betreur ook de onmacht van musea tegenover de toenemende achteruitgang van een aantal werken van Verheyen met delicate materialen, waarvoor snel ingrijpen vereist is.

Tot slot wens ik mijn hartelijke dank uit te spreken aan de vertegenwoordigers van instellingen, de privéverzamelaars en de experts die me hielpen bij mijn onderzoek en de vele jaren van werk zo aangenaam maakten.

**Adrien Grimmeau**



# Nouvelles Recherches Flamandes

JOHAN PAS







LES PRATIQUES POST-PICTORALES  
DE WALTER LEBLANC ET JEF VERHEYEN  
DANS LEUR CONTEXTE ACTUEL ET HISTORIQUE

**1965 : Zero versus Pop** Certaines années coïncident avec des moments charnières dans l'histoire de l'art. 1965 est de celles-là. Cette année-là a eu lieu à Genève l'exposition collective *Nouvelles Recherches Flamandes*. Les termes «nouvelles», «recherches» et «flamandes» utilisés dans ce titre ronflant trahissaient déjà les grandes ambitions de l'exposition. Organisée pour le Musée Rath par l'artiste Jef Verheyen et le poète Paul De Vree et cofinancée par le galeriste et collectionneur suisse Hans Liechti, elle offrait une synthèse du «nouvel» art pictural et sculptural flamand. Ceci avec des œuvres récentes de Jef Verheyen, Vic Gentils, Guy Mees, Englebert Van Anderlecht, Paul Van Hoeydonck, Bert De Leeuw et Guy Vandenbranden. Tous étaient membres du groupe que Verheyen et Van Anderlecht avaient réuni autour d'eux en 1960 sous la dénomination ambitieuse de la «Nouvelle École Flamande» (*De Nieuwe Vlaamse School*). Outre des œuvres de ces artistes, on pouvait y voir des tableaux de Roger Raveel, Wout Vercammen, Bram Bogart et,

DE POSTPICTORALE PRAKTIJKEN VAN WALTER  
LEBLANC EN JEF VERHEYEN  
IN HUN HUIDIGE EN HISTORISCHE CONTEXT

**1965: Zero versus Pop** Sommige jaartallen vallen samen met kunsthistorische kantelmomenten. 1965 is er zo een. In dat jaar vond in Genève de groepstentoonstelling *Nouvelles Recherches Flamandes* plaats. De termen 'nieuw', 'onderzoek' en 'Vlaams' in de ronkende titel verraadden reeds de grote ambities van de tentoonstelling. De expositie, voor het Musée Rath samengesteld door kunstenaar Jef Verheyen en dichter Paul De Vree, en meegefinancierd door de Zwitserse galerist en verzamelaar Hans Liechti, bood een bilan van de 'nieuwe' Vlaamse schilder — en beeldhouwkunst. Dat gebeurde met recent werk van Jef Verheyen, Vic Gentils, Guy Mees, Englebert van Anderlecht, Paul Van Hoeydonck, Bert De Leeuw en Guy Vandenbranden. Het waren allemaal leden van de groep die Verheyen en Van Anderlecht in 1960 rond zich verzameld hadden onder de ambitieuze noemer De Nieuwe Vlaamse School. Naast werk van deze kunstenaars waren er schilderijen te zien van Roger Raveel, Wout Vercammen, Bram Bogart en, last but

*last but not least*, Walter Leblanc. ——— Après quelques présentations communes en Belgique et à l'étranger, dont une participation à l'importante exposition *Europäische Avantgarde* à Francfort en 1963, ce fut la toute dernière fois que la Nouvelle École Flamande allait exposer en bonne entente. Des tensions internes lors de précédentes expositions collectives avaient conduit à la désintégration de ce que le poète Paul De Vree avait, quelques années auparavant, annoncé comme étant la contribution flamande au mouvement international Zero. Les conflits étaient nés de conceptions artistiques divergentes, mais étaient aussi étroitement liés à la position controversée de l'instigateur Jef Verheyen. Plusieurs artistes interprétèrent ses projets avec la Nouvelle École Flamande comme étant avant tout de l'auto-promotion. Comme on le sait, dans les années 1960, la constitution de groupes, l'organisation d'expositions collectives et le lancement de revues militantes faisaient partie des principales tactiques des artistes de la néo-avant-garde. À l'évidence, il n'est pas toujours aisé

de faire la distinction, dans ce cadre, entre les ambitions collectives et individuelles. ——— En cette même année 1965, Jef Verheyen et Walter Leblanc participèrent également au projet international *ZERO avantgarde 1965*. Cette exposition collective itinérante, qui avait démarré dans l'atelier de Lucio Fontana à Milan, allait constituer, avec *nul negentienhonderd vijf en zestig* au Stedelijk Museum d'Amsterdam, le chant du cygne du mouvement international Zero. L'année suivante, Heinz Mack, Otto Piene et Günther Uecker, les moteurs de Zero, débranchèrent officiellement la prise du réseau Zero à travers une grande exposition d'adieu suivie d'une fête de minuit. Désormais, c'était chacun pour soi. L'idéalisme teinté d'utopie de Zero avait peu à peu cédé le pas au réalisme agressif du pop art américain et du Nouveau Réalisme français. Le commerce de l'art contemporain était du reste en plein essor. Les intentions individuelles des artistes devenaient dès lors de plus en plus difficiles à concilier avec les objectifs collectifs d'origine.

not least, Walter Leblanc. ——— Na enkele gezamenlijke presentaties in binnen- en buitenland, waaronder een deelname aan de belangrijke tentoonstelling *Europäische Avantgarde* in Frankfurt in 1963, was het de allerlaatste keer dat De Nieuwe Vlaamse School eensgezind naar buiten kwam. Onderlinge spanningen bij vorige groepstentoonstellingen hadden geleid tot de desintegratie van wat enkele jaren voordien door dichter Paul De Vree nog als de Vlaamse bijdrage tot de internationale Zerobeweging werd aangekondigd. De conflicten werden niet alleen veroorzaakt door de uiteenlopende artistieke opvattingen. Ze hadden ook veel te maken met de omstreden positie van voortrekker Jef Verheyen. Een aantal kunstenaars interpreteerde zijn projecten met De Nieuwe Vlaamse School vooral als zelfpromotie. Zoals bekend vormden het samenstellen van groepen, het organiseren van groepstentoonstellingen en het lanceren van strijdbare tijdschriften in de jaren zestig belangrijke tactieken van de neo-avant-gardekunstenaars. Het onderscheid

tussen de collectieve en de individuele ambities viel daarbij blijkbaar niet altijd even gemakkelijk te maken. ——— In hetzelfde jaar, 1965, participeerden Jef Verheyen en Walter Leblanc eveneens aan een internationaal project, *ZERO avantgarde 1965*. Deze reizende groepstentoonstelling, die een start nam in het atelier van Lucio Fontana in Milaan, vormde samen met *nul negentienhonderd vijf en zestig* in Stedelijk Museum Amsterdam de zwanenzang van de internationale Zerobeweging. Het jaar daarop trokken de motors van Zero, Heinz Mack, Otto Piene en Günther Uecker, met een grootse afscheidstentoonstelling en een middernachtelijk afscheidsfeest in Bonn officieel de stekker uit het Zeronetwerk. Van dan af was het ieder voor zich. Het utopisch getinte idealisme van Zero was gaandeweg bezweken onder het agressieve realisme van de Amerikaanse pop art en het Franse Nouveau Réalisme. De handel in hedendaagse kunst was bovendien in volle opmars. De individuele intenties van de kunstenaars vielen daardoor steeds moeilijker



——— En 1965 encore, le Palais des Beaux-Arts de Bruxelles accueillit la première exposition de nouvelle figuration et de pop art en Belgique : *Pop art, Nouveau Réalisme etc.* L'abstraction froide qui prédominait dans le mouvement Zero et les groupes apparentés comme la Nouvelle École Flamande, et qui semblait reposer sur un idéal moderniste inébranlable, apparaissait soudain dépassée. Beaucoup abandonnèrent le navire à la dérive. Même d'anciens apôtres de l'art abstrait tels que l'influent promoteur d'art gantois Karel Geirlandt, organisateur des trois expositions au Forum gantois, et le galeriste anversoïse John Trouillard, fondateur de la galerie anversoïse Ad Libitum et agent de Verheyen et Leblanc, cédèrent bien vite à la mode du Nouveau Réalisme. À la même période, Marcel Broodthaers tenait ses premières expositions à Bruxelles et Panamarenko et Hugo Heyrman introduisaient les *happenings* à Anvers. L'idéalisme devait s'effacer devant un réalisme teinté d'ironie. ——— En d'autres termes, Zero disparut en 1965 dans la nébuleuse de l'histoire de l'art

pour reparaître glorieusement en 2015, exactement un demi-siècle plus tard. Depuis quelques années, en effet, le mouvement Zero semble sortir de l'oubli. Après une série d'expositions muséales individuelles de ses principaux représentants, dont Walter Leblanc et Jef Verheyen, le réseau international dans son ensemble a été à son tour exposé. Des rétrospectives ambitieuses à New York, Berlin et Amsterdam ont mis en lumière, en 2015, les différentes contributions nationales au mouvement Zero dans le but de le faire découvrir au public du XXI<sup>e</sup> siècle. Zero, Azimut et Nul ont incarné différentes facettes de ce mouvement de néo-avant-garde tel qu'il s'est développé, entre autres, à Düsseldorf, Milan, Arnhem, ou encore à Anvers. Différents critiques et experts ont évoqué une « avant-garde oubliée » et ont souligné l'étonnante actualité des monochromes, des reliefs, des sculptures lumineuses et des environnements multimédia des artistes Zero, Azimut et Nul. ——— Bien qu'un certain nombre d'expositions rétrospectives aient déjà été consacrées à l'avant-garde

te rijmen met de aanvankelijke collectieve doelstellingen. ——— Ook in 1965 huisvestte het Brusselse Paleis voor Schone Kunsten de eerste tentoonstelling met nieuwe figuratie en popart in België: *Pop art, Nouveau Réalisme etc.* De koele abstractie Die Zero en verwante groeperingen als De Nieuwe Vlaamse School voor ogen stond en die gebaseerd leek op een onwrikbaar modernistisch ideaal, bleek plotseling voorbijgestreefd. Velen verlieten het zinkende schip. Zelfs voormalige voorvechters van de abstracte kunst zoals de invloedrijke Gentse kunstpromotor Karel Geirlandt, organisator van de drie Gentse Forumtentoonstellingen, en de Antwerpse galerist John Trouillard, oprichter van de Antwerpse galerie Ad Libitum en promotor van Verheyen en Leblanc, bekeerden zich vrij snel tot het hippe Nouveau Réalisme. In dezelfde periode had Marcel Broodthaers zijn eerste tentoonstellingen in Brussel en introduceerden Panamarenko en Hugo Heyrman de *happenings* in Antwerpen. Idealisme moest wijken voor een ironisch getint realisme. ———

Met andere woorden: anno 1965 stapte Zero de nevelen van de kunstgeschiedenis binnen, om daar precies een halve eeuw later, in 2015, glorieus uit tevoorschijn te treden. Sinds enkele jaren blijkt de Zerobeweging inderdaad terug van weggeweest. Na een aantal museale solotentoonstellingen van de belangrijkste vertegenwoordigers, onder wie ook Walter Leblanc en Jef Verheyen, komt ook het bredere internationale netwerk in beeld. Ambitieuze overzichtstentoonstellingen in New York, Berlijn en Amsterdam brachten in 2015 de diverse nationale bijdragen tot Zero in kaart met het doel die bij een nieuw, 21ste-eeuws publiek te brengen. Zero, Azimut en Nul belichaamden diverse facetten van deze neo-avant-gardebeweging zoals die onder meer in Düsseldorf, Milaan, Arnhem en ook Antwerpen tot ontwikkeling kwam. Recensenten en experts gewaagden van een 'vergeten avant-garde' en wezen op de verbazingwekkende actualiteit van de monochromen, de reliëfs, de lichtsculpturen en de multimediale environments van de Zero-, Azimut- en Nul-kunste-

Zero depuis la fin des années 1970, l'esthétique froide et l'impact spatial de l'art Zero semblent particulièrement en phase avec les tendances actuelles dans les arts plastiques. Dans les installations d'artistes contemporains à succès comme Olafur Eliasson, Carsten Höller, Tobias Rehberger et les Belges Ann Veronica Janssens, Joëlle Tuerlinckx et Boy Stappaerts, tous nés entre la fin des années 1950 et la fin des années 1960, on découvre effectivement de nombreux parallèles sur le plan formel et esthétique. L'approche interdisciplinaire de ces artistes contemporains et leur intérêt pour les synergies entre art, technologie et nature, l'utilisation de stratégies axées sur des processus et l'implication physique du spectateur sont autant d'éléments qu'ils ont clairement en commun avec leurs prédécesseurs des années soixante.

## **2015 : avant-garde Zero versus formalisme Zombie**

Peut-on dès lors parler aujourd'hui d'une «renaissance» de Zero? En cinquante ans, le monde a changé de physionomie à tous égards. À l'évidence, il subsiste peu de choses, en 2015, de l'optimisme explicite par rapport au progrès que partageaient les artistes du réseau international Zero aux alentours de 1960. Si les œuvres des années 1950 et 1960 semblent parfois remarquablement universelles et même franchement «actuelles» sur le plan de l'esthétique, les idées qui les sous-tendent paraissent obsolètes, voire «antiques», aux observateurs post-modernes que nous sommes. Le plan Marshall et la reconstruction d'après-guerre, les progrès technologiques et économiques et l'unification de l'Europe créaient à l'époque un climat idéal pour une pratique artistique emboîtant le pas au commerce prospérant et à la recherche scientifique et technologique florissante. Les riches pavillons modernistes de l'exposition universelle de Bruxelles en 1958 reflétaient ce climat optimiste.

naars. ——— Hoewel er sinds het einde van de jaren zeventig al een aantal retrospectieve tentoonstellingen aan de Zero-avant-garde gewijd waren, lijken de koele esthetiek en de ruimtelijke impact van de Zerokunst vandaag bijzonder nauw aan te sluiten bij hedendaagse trends in de beeldende kunst. In de installaties van succesvolle hedendaagse kunstenaars zoals Olafur Eliasson, Carsten Höller, Tobias Rehberger en de Belgische Ann Veronica Janssens, Joëlle Tuerlinckx en Boy Stappaerts – allemaal kunstenaars geboren tussen het einde van de jaren vijftig en het einde van de jaren zestig – vallen inderdaad heel wat formele en esthetische parallellen te ontdekken. De interdisciplinaire werkwijze van die hedendaagse kunstenaars en hun belangstelling voor de synergieën tussen kunst, technologie en natuur, het benutten van procesmatige strategieën en het fysiek betrekken van de toeschouwer delen zij duidelijk met het werk van hun voorlopers uit de jaren zestig.

## **2015: Zero-avant-garde versus Zombieformalisme**

Is er vandaag dan sprake van een 'Zerorenaissance'? In vijftig jaar tijd is de wereld in elk geval substantieel van aanschijn veranderd. In 2015 blijkt er nog maar weinig overeind te blijven van het expliciete vooruitgangsoptimisme dat de kunstenaars uit het internationale Zeronetwerk van rond 1960 deelden. Waar de werken uit de jaren vijftig en zestig soms opvallend universeel en zelfs rond-uit 'actueel' lijken qua esthetiek, blijken de gedachten die eraan ten grondslag liggen voor ons, postmoderne waarnemers, gedateerd en haast antiek. Het Marshallplan en de naoorlogse wederopbouw, de technologische en de economische vooruitgang en de eenmaking van Europa schiepen destijds een ideaal klimaat voor een artistieke praktijk die spoorde met de boomende handel en het florerende wetenschappelijke en technologische onderzoek. De florissante modernistische paviljoenen op de wereldtentoonstelling in Brussel van 1958 vertolkten dat optimistische klimaat. ——— Vandaag kunnen





Ziba Ardaian (red.), *The Gap. Selected Abstract Art from Belgium*, curated by Luc Tuymans for Parasol Unit, London, 2015.  
À gauche : couverture avec *Monochroom Blauw Morgen* (1969) de Jef Verheyen et à droite : couverture avec *Untitled* de Pieter Vermeersch/  
Links: cover met *Monochroom Blauw Morgen* (1969) van Jef Verheyen en rechts: cover met *Untitled* van Pieter Vermeersch.

Ziba Arđalan (red.), *The Gap. Selected Abstract Art from Belgium*, curated by Luc Tuymans for Parasol Unit, London, 2015 : salle d'exposition à Londres  
avec à gauche *Monochroom Blauw Morgen*, 1969, de Jef Verheyen, à droite *Twisted Strings* (1960) de Walter Leblanc et au centre *Untitled* (1996) de Guy Mees /  
tentoonstellingszaal met links *Monochroom Blauw Morgen*, 1969, van Jef Verheyen, rechts *Twisted Strings* (1960) van Walter Leblanc en in het midden *Untitled* (1996) de Guy Mees.







Jef Verheyen & Dani Franque  
*Théière / Theepot*  
c.1956



Jef Verheyen  
*Bol/Kom*  
1956

Jef Verheyen  
*Plat/Schotel*  
c.1956





Jef Verheyen  
*Composition / Compositie*  
1957



Walter Leblanc  
*Composition abstraite*  
1958



## Colophon catalogue / Colofon catalogus

### Direction scientifique / Wetenschappelijke leiding:

Adrien Grimmeau, Claire Leblanc

Catalogue réalisé par les Éditions Racine, Bruxelles et Lannoo, Tielt /  
Catalogus gerealiseerd door Éditions Racine, Brussel en Lannoo, Tielt

**Auteurs:** Adrien Grimmeau, Johan Pas

**Responsable / Verantwoordelijke:** Michelle Poskin

**Suivi éditorial / Redactionele opvolging:** Anne Brutsaert, Camille Varoquier

**Traductions / Vertalingen:** Sabine Van Humbeeck, Nuance VerTaalservice

**Relectures et corrections / Correcties:** Françoise Osteaux, Jan Vangansbeke

**Conception et réalisation graphique / Grafisch concept en realisatie:**

EKTA, Flore Figuière & Guillaume Deman – www.ekta.be

### www.racine.be / www.lannoo.be

Inscrivez-vous à notre newsletter et recevez régulièrement des informations sur nos parutions et activités. / Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

Toutes reproductions ou adaptations d'un extrait quelconque de ce livre, par quelque procédé que ce soit, sont interdites pour tous pays. / Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Éditions Racine, 2016 — Tour et Taxis, Entrepôt royal  
86C, avenue du Port, BP 104A • B - 1000 Bruxelles  
© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt 2016  
D. 2016, 6852. 22 — Dépôt légal : octobre 2016  
ISBN 978-2-87386-992-2  
Printed in Slovenia

## Crédits photographiques / Bronnen van illustraties

L'auteur et l'éditeur se sont efforcés de régler les droits des ayant-droits ou des photographes conformément aux prescriptions légales.

Les détenteurs des droits que, malgré nos recherches, nous n'aurions pu retrouver sont priés de se faire connaître à l'éditeur.

In overeenstemming met de wettelijke voorschriften heeft de uitgever al het mogelijke gedaan om de rechten van de rechthebbenden en de fotografen te regelen. Rechthebbenden die we ondanks onze inspanningen niet hebben teruggevonden, worden verzocht zich kenbaar te maken bij de uitgever.

© SABAM Belgium 2016 pour toutes les œuvres de / voor de werken van :

Walter Leblanc & Jef Verheyen ainsi que pour les œuvres de / en voor de werken van: Paul De Vree, Lucio Fontana, Heinz Mack, Piero Manzoni, Pol Mara, Otto Piene, Jos Pustjens, Günther Uecker, Englebert Van Anderlecht, Camiel Van Breedam, Wim Van De Velde, Paul Van Hoeydonck, Cel Overberghe, Dan Van Severen.

- © Alain Breyer : p.144, 148
- © Argus Photo : p.81
- Courtesy Axel Vervoordt Gallery : p.91, 96, 104, 105, 133
- © Baschang & Herrmann, München : p.97, 110
- Collection Cera / M-Museum Leuven : p.76
- © Christine Clinckx : p.28, 29, 33
- Courtesy Mark De Wit : p.111
- © Gerald Dauphin : p.132
- © Fabien de Cugnac : p.150 (haut)
- Courtesy Galerij De Vuyst : p.106, 107
- © Vincent Everaerts : p.113
- © Joachim Fliegner, Bremen : p.83
- © Jack Hems : p.17
- © Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen / Lukas – Art in Flanders vzw : p.103, 108
- © Rene Masferrer / collection Stephan Peleman : p.34, 35
- © MDZ ART GALLERY, Knokke : p.141
- © Daniel Meyer / Courtesy Dierking, Zurich : p.88, 93
- Musées Royaux des Beaux-Arts de Belgique, Bruxelles / Photo : J. Geleyns : p.77
- Musées Royaux des Beaux-Arts de Belgique, Bruxelles / Photo : Vincent Everaerts : p.151
- Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen (M HKA), Antwerp : p.124, 125
- Mu.ZEE, Oostende / Lukas – Art in Flanders vzw : p.100, 146, 149
- Mu.ZEE, Oostende, photo AD-Art, Sint-Amandsberg : p.71
- © Dirk Pauwels / S.M.A.K. : p.54
- © Frank Philippi : p.22
- © Peter Schälchli / Courtesy Dierking, Zurich : p.92, 94, 95
- Photo archives du Middleheim Museum : p.41
- Photo S.M.A.K. : p.120
- © Philipp Schönborn, München : p.127, 129, 130
- © Luc Schrobiltgen : p.55, 68, 69, 73, 74, 75, 79, 82, 84, 85, 87, 117, 118, 119, 121, 123, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142 (droite), 143, 150 (bas)
- Courtesy Sperone Westwater : p.114
- Courtesy SternArts : p.109
- © Filip Tas : p.172, 173
- Courtesy Tornabuoni Arte : p.112
- © Toon Van Dijk / Archief Jef Verheyen : p.66, 67
- © Cedric Verhelst : p.102, 115
- © tous droits réservés, photo Mixed Media : p.86, 126
- DR : p.16, 47, 70, 72, 78, 89, 98, 99, 101

Avec le soutien de / Met steun van

J.P.Morgan

fondation  
walter & nicole  
leblanc

Axel & May Vervoordt  
Foundation

En partenariat avec / In partnerschap met



THALYS

LE SOIR

BRUZZ

connaissance  
des arts



COLLECT  
ARTS ANTIQUES AUCTIONS

LA PREMIÈRE



Avec le précieux soutien de l'Association des Amis du Musée d'Ixelles (asb).

Pour soutenir le musée : amimuseexl@gmail.com

Met de onmisbare steun van de vzw 'De Vrienden van het Museum van Elsene'.

Voor steun aan het museum: amimuseexl@gmail.com

MUSÉE  
D'IXELLES  
MUSEUM  
VAN ELSENE

Musée d'Ixelles / Museum van Elsene  
71 Rue Jean Van Volsem  
B- 1050 Bruxelles / Brussel  
www.museedixelles.be  
www.museumvanelsene.irisnet.be